

Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938 - 1965)

Sait DİNÇ*

1 - İç Politika ve Etkileri (1938 – 1950)

10 Kasım 1938’de Atatürk’ün vefatı ile Türkiye’de yeni bir dönem başlamış, fakat onun liderliği ve ilkeleri hem siyasal hem de devletin bütün yapısında devam etmiştir. İsmet İnönü cumhurbaşkanlığına seçilerek devlet başkanlığına getirilmiş, devletin bütün kurumlarına, devamlılık gereğince Atatürk’ün koyduğu ve çağdaş ölçülerde geçerliliğini hiç kaybetmeyen temel ilkeler ve inkılâplar uygulanarak Türkiye Cumhuriyetinin mevcudiyeti devam etmiştir. Atatürk’ün ölümünden sonra iç ve dış politikada önemli sorunlar gündeme gelmiş, ancak en ciddi sorun olarak II. Dünya Savaşının getirdiği gelişmeler olmuştur. İsmet İnönü yaklaşık 1950’ye kadar devletin başında kalmış, Atatürk’ün koyduğu temel esaslar çerçevesinde uygulamaları devam ettirmiş, İkinci Dünya Savaşının yoğunluğu ve etkileri dolayısıyla ülkenin ciddi sıkıntılara girmesi önlenememiştir. Savaş sırasında savaşan grupların Türkiye’yi kendi taraflarında savaşa çekme istekleri ve girişimlerine karşın Türkiye, “*savaş dışı kalma politikasını*” başarı ile uygulanmıştır.

2 - II. Dünya Savaşı ve Sonrası Dünyada Genel Durum

Almanya ile İtalya’nın saldırganlık politikası gittikçe artmış ve 1938 yılına gelinmişti. Çekoslovakya değişik metotlarla Almanya’nın işgaline düşmüş, bu duruma Fransa ve İngiltere seyirci kalmıştı. İngiltere ve Fransa’nın I. Dünya Savaşı sonrası kurdukları adil olmayan “Versay Barışı(*Düzeni*)” tamamen çökmüştü. İtalya’da 1939’da Arnavutluğa girerek işgali başlattı. A.B.D.’nin ihtarına Almaya olumsuz yanıt verdi. Almanya’nın “*Hayat Sahasına*” giren Polonya’ya sıra gelmişti. Almanya ve Sovyetler Birliği Polonya için bir antlaşma yaparak Polonya’yı paylaştılar. Almanya’nın *1 Eylül 1939’da* Polonya’ya girmesi II. Dünya Savaşını başlatan gelişme olmuştur.

Bu gelişmeler üzerine *3 Eylül 1939’da* Fransa ve İngiltere Almanya’ya savaş ilan ettiler. Böylece Dünya yeni bir kitlesel savaşa daha başladı. Savaş öncesi iki

*Sait DİNÇ; Çukurova Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretmeni

diktatörlük olan Almanya ve Sovyetler Birliğinin Polonya ve Baltık bölgesindeki çıkar alanları için anlaşmaları ilginç bir gelişme olmuştur.¹ Hitler'in uyguladığı işgal planları gereğince Alman orduları, 1940 Nisan ayında önce Danimarka ve Norveç'i işgal etti, sonrada Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u alarak Fransa'ya yükledi. Yıldırım hızıyla Alman baskınına uğrayan Fransa, I. Dünya Savaşındaki durumun tersine Alman Saldırısını durduramayarak çöktü ve *22 Haziran 1940'da* Almanya'ya teslim olarak işgal altına düştü. Almanya daha sonra İngiltere ile savaşa tutuştu. Diğer bir cepheyi Kuzey Afrika'da açan Almanya, İtalyan müttefikleri ile birlikte 1940 ve 1942 tarihleri arası Mısır'a kadar İngiliz Birliklerini yenilgiye uğratarak ilerlediler.

Arnavutluğu işgal eden İtalyanlar, Yunanistan'a yüklendiler. Ancak başarılı olamadılar. Bunun üzerine bağlaşığına yardım etmek isteyen Hitler, Yugoslavya'yı işgal ederek, Yunanistan'a saldırdı ve bu ülkeyi 1941 Nisanında tamamen egemenliği altına aldı. Bunda amacı Hitler'in gelecekte Rusya'ya yapacağı geniş çaplı askeri harekette buradan gelebilecek bir tehdidi önceden önlemektir. Almanya ittifak yaptığı ama kendi politikasında hareket etmeyen Stalin yönetimindeki Rusya'ya *22 Haziran 1941'de* savaş açarak kısa zamanda bütün Avrupa'daki Rus topraklarını ele geçirdi.

Almanya, İtalya ile *27 Eylül 1940'da antlaşma* yaparak Üçlü Bağlaşmaya katılan Japonya *uzak doğuda* genişlemeye başlayarak büyük bir coğrafyada askeri hâkimiyet kurmuştu. Japonya'nın başında bulunan askeri hükümetler, Uzakdoğu'daki A.B.D. çıkarlarını ihlal ettikleri gibi A.B.D. ile savaşa karar vererek *7 Aralık 1941'de* A.B.D.'nin Hawaii'de Pearl Harbor limanındaki askeri üs ve gemilerine ani bir baskın yaparak savaş açtılar. Bunun üzerine A.B.D., Japonya ve Almanya'ya savaş açarak savaşın dengesini değiştirecek askeri gelişmeleri başlattı. Almanya'nın Sovyetlere saldırması üzerine Sovyetler Birliği ve İngiltere işbirliğine başladılar, daha sonra A.B.D. bu işbirliğine katılınca taraflar iyice netleşti. Bir tarafta Almanya, İtalya ve Japonya, diğer tarafta İngiltere, A.B.D. ve Sovyetler Birliğinin oluşturduğu müttefikler. 1942'den itibaren savaşta denge sağlandı ve her tarafta saldırgan Alman, İtalyan ve Japon kuvvetleri önemli ölçüde yavaşlatıldı.

A.B.D. Pasifik'te Japonya'ya, Avrupa ve Kuzey Afrika'da İtalyan ve Alman kuvvetlerine İngiltere ile beraber taarruz ederek Almanya'nın gerilemesine sebep

¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980)*, Ankara 1988, s. 359 – 406

oldular. Rusya'daki Alman taarruzu da kırılınca 1944'de Almanya ve müttefikleri bütün cephelerde yenilmeye başladılar. 7 Mayıs 1945'de Almanya teslim oldu, 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde teslim olmaya yanaşmayan Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine sırasıyla A.B.D. uçaklarının Atom Bombasını atması üzerine Japonya, 2 Eylül 1945'de teslim oldu. Böylece de Dünya yeni bir savaştan ağır kayıpla ve yıkımla çıkmış oldu. Savaş sonrasında galipleri olan A.B.D., İngiltere, Fransa, Çin ve Sovyetler Birliği artık yeni dünya dengelerini belirleyecek olan örgütlenme ve antlaşmaları imzalamaya başladılar.

Fakat savaş sonrası gelişmeler Dünyada yeni kutuplaşmaları ve yeni gerginlikleri gündeme getirecektir. Savaş sonrası Dünyadaki gelişme ve oluşumlar yeni bir Dünya yaratarak insanlığın geleceğini etkilemiştir;

- *Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'yı güdümüne alacak ve savaş sonrası mevcut ortamı lehine kullanarak ideolojik ve askeri gücünü Avrupa ve diğer bölgelerde genişleme faaliyetleri için kullanacak, buda yeni bir yapılanmayı hızlandırarak dünyada yeni ortaya çıkan "Soğuk Savaş" ve "Süper Devlet" kavramlarını doğuracaktır.*²

- *Bu iki kutubun bir tarafında; Demokratik ülkelerin lideri olan ve Batı Dünyasını temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri olan devletler, diğer tarafta; Komünizm sistemini bütün devlet ve uygulama alanlarında kullanan Sovyetler Birliği ve onun uydusu olan başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devletler bulunmaktadır. Bu kutuplaşma, başta askeri olmak üzere sanayi, bilim, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda inanılmaz gelişmeleri gündeme getirecektir. Bu durum, dünya tarihinde ilk kez, uluslararası ilişkilerde ve gelişmelerde doktrin ve ideoloji unsurunun belirleyici olmasını doğurmuştur.*

- *Savaş sonrasında Sömürge sistemlerinin önemli ölçüde tasfiye olmuş,, Asya ve Afrika'da bağımsız ülkelerin sayısının hızla artması ve bu ülkelerin yeni oluşan iki kutuplu dünyada yer almayarak, milletlerarası politikada Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya Ülkeleri veya Bağlantısızlar adı verilen yeni bir oluşum meydana gelmiştir.*

- *II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikanın alanı genişlemesine yol açmış, Avrupa merkezi olmaktan çıkmış, bunların yerine Asya, Amerika ve Uzak Doğu kendini göstererek etkinleşmeye başlamıştır. Bağlantısızlar grubunun*

² Armaoğlu, *a. g. e.*, s. 419 - 422

ağırlığını Asya-Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin oluşturması bu güç dengelerinin genişlemesini sağlamıştır.

• *Savaş sonrasında teknoloji inanılmaz boyutlarda gelişmiş, havacılık, uzay, füze, mikro teknolojinin atılımları yapılmış, bu teknolojik yapılanmayı elinde bulunduran ülkeler, her alanda hâkimiyet ve üstünlük sağlamışlardır. Uzayın iki kutup arasında aynı zaman da bir rekabet sahası haline gelmesi bunun göstergesidir.*

• *Savaş sonrasında ortaya etkin olarak çıkan diğer bir süreçte, ekonomik meselelerdir ki tarihin hiçbir döneminde ekonomik sorunlar bu kadar uluslararası ilişkilerde ağırlık kazanmış olmasın. Bugün bütün dünya ülkeleri, siyasal kuvvet dengesi, güvenlik ve barış gibi meselelerden belki de çok daha fazla olarak, ekonomik kalkınma, refah, daha iyi yaşama seviyesi gibi meselelerle yoğun bir şekilde meşgul olmaktadır. Bunun neticesi olarak da, bugünkü uluslararası ilişkilerde ekonomik faktör büyük bir ağırlığa sahiptir.³*

3 - Türkiye'nin Savaş Sırası ve Sonrasında Politikası

Türkiye, bütün savaş boyunca savaşın ekonomik, siyasal ve askeri ağırlığını ülkenin jeopolitik ve coğrafi konumu dolayısıyla çekmek zorunda kalmıştır. Savaş öncesi İngiltere ve Fransa ile imzaladığı antlaşma gereğince birçok kez müttefikler tarafından savaşa katılması için girişimlerde bulunulmuş, özellikle 1942 yılından itibaren Sovyetlerin, İngiltere aracılığıyla yaptığı savaşa katılma baskısına rağmen Türk yöneticileri bu önerileri geçiştirerek savaşa katılmamışlardır. Özellikle bu diplomatik baskılarda ön planına çıkan İngiltere Başbakanı Churchill ile İsmet İnönü'nün Adana'da 1943 tarihli görüşmeleri, müttefiklerin 4 – 6 Aralık 1944'de Kahire toplantısında Churchill ve Roosevelt'in yaptığı katılım önerileri, Türkiye'nin diplomasi alanındaki ustalıklı manevralarıyla atlatılmış, ancak 1945 tarihinde savaşın sonunun görülmesi ve yenedünyanın şekillenmesine katılmak amacıyla Türkiye sembolik olarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir(23 Şubat 1945). Buna rağmen Türkiye fiili bir savaşa girmeyerek savaşın askeri uygulamalarında yer almamıştır.

Türkiye'nin savaşa girmemesi, Sovyetler Birliğinin işini zorlaştırmıştı. Türkiye büyük bir ustalıklarla savaşa girme isteklerini savuşturmuştu. Sovyetler, şimdi bunun hıncını almak, ileride tekrar bu duruma düşmemek yolunu

³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 422

benimsediler. Bunu içinde ilk önce 1925 yılından beri yürürlükte olan Saldırmazlık Antlaşmasını tek taraflı olarak Mart 1945’de ortadan kaldırdılar. Bir süre sonrada Sovyetler Birliği Boğazlar rejiminin değiştirilmesini, buraların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmasını öneren ve Doğu Anadolu’da Kars, Ardahan ve Artvin’i isteyen bir notayı Türkiye’ye verdi.⁴

Bu gelişmeler üzerine Avrupa’daki olayların etkisiyle Sovyetlere karşı tavrını netleştiren İngiltere ve A.B.D., Türkiye’nin yanında yer alarak karşı notalarla Sovyetler Birliğini uyardılar. Türkiye’de 22 Ağustos 1946 tarihli bir karşı nota ile Sovyetler Birliğine “Türkiye’nin egemenlik ve güvenliğini bir başka devletle paylaşmayacağı ve her şekilde tehditleri karşılayacak yapıda” olduğunu bildirerek, onurlu bir direnç gösterip Batılı Devletlerin de takdirini kazanmıştır. Sovyetler, bu istekleri öne sürerken, Doğu Avrupa ülkelerini birer ikişer kendine bağlıyor, savaş yorgunu olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri buna kayıtsız kalıyordu.

Türkiye savaş sonrası yer alacağı dünyayı belirlemiş ve 1945’de San Fransisko Konferansına da katılarak Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. A.B.D., 1947’den itibaren Avrupa’yı Sovyetlere karşı savunulması, askeri ve ekonomik yardım yapılarak bloklaşmanın oluşturulması, hür dünyanın korunması için gereken bütün faaliyetlerinin başlatılması ilkelerine dayanan ve Amerika Birleşik Devletlerinin geleneksel dış politikasını tamamen değiştiren Truman Doktrini’ni uygulamaya başladı.⁵

Türkiye ve Yunanistan’ın da bu çerçevede askeri ve ekonomik yardım alması kararlaştırıldı. Böylece Türkiye, gerek iç bünyesini gerekse de dış politikasını yeni bir yapılanmaya göre belirlemiş, *tarafsızlık siyasetini bırakarak*, Batılı demokrasilerin ve özgür dünyanın yanında yer alan yeni dış politikasını uygulamaya başlamıştır. Ayrıca Avrupa’nın kalkınması ve geliştirilmesi esasına dayanan Marshall Planına Türkiye’nin de alınması Türkiye’nin özgür ve medeni dünya tarafından kabul edilmesi anlamına gelmiş, Türkiye, 1952’de NATO’ya katılarak yeni bir dış politikanın Cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda temelini oluşturmuştur.

⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 427 - 428; Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir 1997, s.101; Feridun Cemal Erkin, *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968, s. 246 - 248; Cemil Bilsel, *Türk Boğazları*, İstanbul, 1948, s. 62 - 65

⁵ Armaoğlu, *A.g.e.*, s. 441 - 442

NATO, Sovyet istilacılığını durduran önemli bir etkeni. NATO kurulurken, Sovyet tehdidi altında bulunan Batı Avrupa ülkeleri, kendi aralarında ayrı bir işbirliği yapma düşüncesini de geliştirmeye başlamışlardı. Amaç, Avrupa'yı demokratik değerlerin işlediği bir ülkeler topluluğu haline getirmek, insan haklarını, özgürlüklerini el birliği ile korumaktı. Bu amaçla, daha önce yapılan hazırlıklar sonunda "Avrupa Konseyi" Mayıs 1949'da kuruldu. Türkiye bu önemli kuruluşa *17 Aralık 1949'da* girdi. Avrupa Konseyini oluşturan devletler özellikle insan hakları ihlallerine karşıdır. Bu konudaki çekişmeleri çözecek özel mahkemeler kurulmuştur. Türkiye'de çağdaş normların bir göstergesi olarak 1987'den itibaren bu mahkemelerin yetkilerini tanımıştır.⁶

Avrupa Konseyinin kurucu devletleri aralarındaki ilişkileri geliştirerek ilk önce ekonomik alanda bu ülküyü gerçekleştirmişler ve Avrupa Ekonomik Topluluğunu *25 Mart 1957'de* kurmuşlardır. Bu topluluk, pek çok alt yapısı ile birlikte "*Avrupa Topluluğu*" üst kavramında birleşerek, üye ülkelerin ileride siyasal birleşmesini de hedeflemektedir. Bu amaç gerçekleşirse dünya ekonomisinde ve siyasetinde dev bir varlık olarak ortaya çıkacaktır. Avrupa Konseyi üyesi olan çağdaş dünyanın geleceğine inanan Türkiye, 1999'dan beri bu örgütün aday ülkesi olarak yerini almak istemektedir.

Türkiye, çağdaş dünyaya, aynı zamanda 1945'den sonra demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan çok partili siyasal yaşama geçerek de katılmış, siyasal ve ekonomik alanda da liberalizm ve çoğulculuk toplum ve devlet yapısına hâkim olmaya başlamıştır. Türkiye bu uygulamalarla Cumhuriyetin ilk yıllarındaki değişik sebeplerle geçemediği siyasal yapılanmaya geçmiş ve "*Yalnızlık ve İnziva*" politikasından çıkmak için iç politikasını da çağdaş normlara göre düzenlemeye başlamıştır. 1950 yılında yapılan seçimleri, kurulduğundan beri hep iktidarda kalan parti kaybetmiş, böylece demokrasi yolunda Türkiye büyük bir adım atarak gelişmesini sürdürmüştür. Demokrat Parti iktidarı ile 1950 ve 1960 arası, Türkiye'de ilk kez Batı demokrasilerinin uygulama biçimi gelişmiş, demokrasinin temel yapılanması olan iktidar ve muhalefetli bir meclis fiilen ve geniş anlamıyla çalışmıştır. Ancak bu olumlu demokratik yapılanma devam ettirilememiş, İktidar ve muhalefet gerginlikleri,⁷ ekonomik ve siyasal yanlış uygulamalar, 1960 Askeri

⁶ Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkulâp Tarihi II*, Eskişehir 1997, s. 103

⁷ Bkz. 1945 Sonrası İç Politik Gelişmeler İçin; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II. Cilt*, İstanbul 1983, s. 473 – 491; Refik Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945 – 1950)*, İstanbul 1979; Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*

müdahalesini getirmiştir. Türk Demokrasisi, bu aksamalara rağmen anayasal, siyasal, ekonomik ve idari yapılanmasını devam ettirerek, çağdaşlaşma ilkelerinden vazgeçmemiş, Atatürk'ün ve Cumhuriyetin temel amacı doğrultusunda yoluna devam etmiştir.⁸

4- Çok Partili Yaşama Geçiş ve CHP'nin Yönetimde Zayıflaması ve Uyguladığı Politikalara Tepkiler (1945 – 1950)

Atatürk'ün vefatının sonrasında başlayan II. Dünya Savaşı Türkiye'nin iç politikası, ekonomik ve siyasal alt yapısını hızla değişime götürmüştür. II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin *II. Beş Yıllık Kalkınma Planları* uygulanamadığı gibi yatırımlar ve hizmetler önemli ölçüde durdurulmak zorunda kalmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye II. Dünya Savaşı sırasında Savaş Dışı Kalma Politikasını uygulamış ancak bu son derece risk taşımış, ayrıca bir milyona yakın asker savaş koşullarına uygun olarak silâh altına alınmış, devlet bütçesinin büyük bir bölümü 1923'ten bu yana ilk kez savunma giderlerine ayrılmıştır. Savaş sırasında dışarıdan gelen savaşa katılın baskısı artmaya başlayınca ve müttefiklerin savaşta üstün gelmeye başlaması ile Türkiye, siyasal alanda önemli bir dönüşüm sürecine kaçınılmaz olarak girdi. Batı Dünyasının liderliğinde kurulan Birleşmiş Milletlere katılmak için ön şartları yerine getiren Türkiye'de Batının çoğulcu demokratik sisteminin artık uygulamasının şart olduğu ortaya çıktı. Özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü birçok muhalefete rağmen 1945'ten itibaren anayasaya uygun olarak birçok partinin kurulması için yasal süreci başlattı. Bu gelişme yalnız iç değil dış politikada da etkili olacaktı. Gerçekte başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkeler bu gelişmeyi yayınladıkları bildiriler ve basın aracılığıyla son derece olumlu karşıladılar.

Ülkenin içinde özellikle savaş sırasında uygulanan ekonomik politikalar ve tek parti anlayışının uygulamaları halkta huzursuzluğu arttırmış ve muhalefeti hızlandırmış, özellikle CHP'nin içinde de bu uygulamalara karşı olan milletvekilleri seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Çünkü iç ve dış şartlar artık muhalefet uygulamalarını destekleyici hale gelmişti. Halkta da önemli bir

(1946 – 1950), İstanbul 1982; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859 – 1952)*, İstanbul 1952, s. 666 – 667; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara 1989, s. 124 – 136; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 241 – 255

⁸ Sait Dinç, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi, Adana 2004, s. 233 – 234

potansiyel oluşmuştu. Savaş sırasında ve öncesinde Türkiye’de artık ciddi bir Burjuva sınıfı oluşmaya başlamış ve özel teşebbüs, savaşın getirdiği ekonomik koşullar uygun olarak siyasal alanda etkinlik yapacak konuma gelmiştir.

Savaş şartlarının yanında 1945 sonrasında başlayan dış dünyaya açılma, Türk Halkında daha iyi yaşam koşullarına ulaşma ve bireysel ekonomisini geliştirme faaliyetleri de gelişmeye başladı. Bu Türk Toplumunu hızlı bir değişim sürecine de taşımıştır. Vatandaşların kendini temsil ettiği, siyasal ekonomik ve sosyal taleplerinin kanalize edildiği önemli bir alan siyasal bir kimlikle yönetimde söz sahibi olması idi. CHP iktidarının özellikle son dönemlerdeki koşulların getirdiği uygulamaları ve elitleşmesi, Atatürk Dönemindeki özelliklerinden uzaklaşmaya başlaması da halkın yeni bir siyasal oluşuma olan talebini arttırdı.

Savaş sırasında tarımsal üretim düşmüş, halk fakirleşmiş, ihracat azalmış, yatırımlar durmuş, devletin ihtiyacı olan kaynaklar için ek ve yüksek oranlı vergiler halka uygulanmış ve hükümetler bu koşulların gerektirdiği nispi de olsa çözümleri, şartları öne sürerek uygulayamamışlardır. Bunu yanında 1940’lı yıllarda yüksek fiyatlarla beslenen enflasyon ve açıktan parasal hareketlerle karaborsacılık, Türkiye’de olağanüstü yollardan kârlar eden bir sermaye kesimi oluşturmuştur. Bu kesim doğal olarak CHP’nin devam ettirdiği devletçi ekonomik modele muhalefet edecek siyasal oluşuma destek verecek ciddi bir sayıya ulaşmıştır.

Bu koşullarda 1945 yılı içinde CHP içindeki dört milletvekili CHP’nin uygulamalarına karşı ilk büyük girişimi başlattılar. CHP’nin tarım kesiminin desteğini almak ve savaş sırasındaki sıkıntıların hafifletilmesi amacıyla hazırladıkları Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısına karşı tavır takınılması, parti içinde demokrasinin geliştirilmesi ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması gerektiğini içeren ve siyasal tarihimizde “*Dörtlü Takrir*” adı verilen önerge, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından CHP’ne verildi.⁹ Bu hareket CHP’deki muhalefet hareketini hızlandırdı ve bu önergeye sadece bu dört vekilden değil diğer partililerden de önemli tepkiler geldi ve komisyonlarda ciddi bir muhalefetle karşılaşan bir tasarıya dönüştü.¹⁰ Özellikle taşra kesimindeki *Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa* dayanılarak yapılacak olan kamulaştırma taşradaki toprağa sahip olan kişiler tarafından şiddetle eleştirildi. Bu

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*, İstanbul 1999, s. 116 – 118

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, I. Cilt*, İstanbul 1967, s. 347 – 349

reaksiyon CHP'ye muhalefeti daha da arttırdı. Bu tasarı 17 Haziran 1945'de yasalaşmasına rağmen hiçbir zaman etkin bir şekilde uygulanamadı.

Özellikle İsmet İnönü'nün parti içinde ve mecliste yaptığı konuşmalarla cesaretlenen siyasetçiler, siyasi parti kurmaya başladılar. 18 Temmuz 1945'te ilk önce *Milli Kalkınma Partisi* kuruldu ve bunu diğer partiler izledi. Milli Kalkınma Partisinin kurucusu birçok sanayi ve demiryollarını yapan becerikli ve girişimci bir işadamı ve müteahhit olan *Nuri Demirağ* idi. Milli Kalkınma Partisi, milliyetçi, muhafazakâr, devletçiliğe karşı ve dış politikada Doğu-İslâm yanlısı bir politik programa sahipti.¹¹ İlk karşıt parti olmasına rağmen Milli Kalkınma Partisi büyük bir varlık gösterememiştir. Ayrıca girdiği seçimlerde de başarılı olmamıştır.¹² Bu dönemde yine siyasal ortamın müsait olması dolayısıyla sosyalist program ve dünya görüşünü benimseyen *Türkiye Sosyalist Partisi*, 14 Mayıs 1946'da kuruldu. Ancak daha sonra kurulan diğer sosyalist içerik ve program taşıyan partiler gibi mahkemelerce kapatılmışlardır.¹³ Bu dönemde *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi*(24 Mayıs 1946), *Liberal Demokrat Parti*(11 Mart 1946), *Çiftçi ve Köylü Partisi* (24 Nisan 1946), *Türkiye Sosyal Demokrat Partisi*(26 Nisan 1946), *İslâm Koruma Partisi*(19 Temmuz 1946), *Türk Muhafazakâr Partisi*(8 Temmuz 1946), *Türkiye Yükselme Partisi* (3 Temmuz 1946), *Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi*(30 Eylül 1946) gibi adlarında da anlaşılacağı gibi değişik amaçlarla kurulmuş pek çok parti bulunmakta ise de genelde bunlar siyasal yaşamda etkin olamamış, tabela partisi olarak kalmışlardır.¹⁴

¹¹ Parti programı ve amaçları için bkz; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859 – 1952)*, İstanbul 1952

¹² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*(10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950) ,4. Kitap, I.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 216 – 217

¹³ Turan, *a.g.e.*, s. 223 - 224

¹⁴ *A.g.e.*, s. 225

Celal Bayar'ın* önderliğinde gelişen muhalefet geçmiş döneminin tecrübelerine dayanarak çekinceli davrandıysa da 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kuruluşu için İçişleri Bakanlığına başvurdu. **Demokrat Parti(DP)** siyasal tarih açısından 1950 – 1960 döneminde ezici bir çoğunlukla iktidar olması açısından diğer kurulan partilerden daha etkili olmuş ve ülkenin kaderinde önemli rol oynamış bir siyasal harekettir. Partinin kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan olmuştur.

21 Temmuz 1946 seçimlerinde önemli oranda oy alarak 64 milletvekili çıkaran Demokrat Parti aynı zamanda mecliste çok sert muhalefet yapmış ve bu muhalefet, 1950 – 1960 arası meclis ve sokağa taşacak ciddi sıkıntılıların başlangıcını oluşturacaktır.¹⁵ Demokrat Parti temelde siyasal özgürlük, özel teşebbüsün güçlendirilmesi, Türkiye'nin dünyaya açılması, bireysel hakların geliştirilmesi, kalkınma hareketlerinde taşraya öncelik verilmesi ve yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi vb. programları savunmuştur.¹⁶ CHP'nin devletçi

* Demokrat partini Kurucuları arasında olan ve 1950 – 1960 arası Demokrat Parti Döneminde Cumhurbaşkanlığı yapan **Celal Bayar** hakkında biyografi eserleri ve diğer eserler yayınlanmıştır. Yeterli sayıda ve tarafsız olduklarını iddia edilemezse de bu eserler ve dönemin sonlarına doğru görsel arşivlerin(Radyo, Tv, film çekimleri, vd.) ve teknolojik imkânların genişlemesi, özellikle o döneme ait kişilerin yaşamlarına devam ediyor olması araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır. Celal Bayar hem kendisinin yazdığı, hemde kendi için yazılan önemli kitaplarla karşımız çıkar. Bkz; Celal Bayar, **Başvekilim Menderes**, İstanbul 1969; Celal Bayar, **Bende Yazdım 8 Cilt**, Sabah Yayınevi, İstanbul 1997; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, I.Cilt(Celal Bayar'ın T.B.M.M.'de Yaptığı Kanun Tekliflerinin Esbabı Mucibeleri; 1920 – 1938)**, Derleyen: Özel Şahingiray, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, II Cilt(1920 – 1953)**, İş Bankası Yay., İstanbul 1999; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, III. Cilt(Ekonomik Konulara Dair, 1921- 1938)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, IV. Cilt(Dış Politika)**, İş Bankası, İstanbul 1999; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, V. Cilt(Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar; 1946 - 1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999; **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri; VI. Cilt(1946, 1950, 1954)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

¹⁵ Turan, a.g.e., s. 231

¹⁶ Demokrat Partinin 1946'daki parti programı için bkz; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859- 1952), II. Cilt**, İstanbul 1952, s. 662 – 673

ekonomi modeline sürekli eleştiri getirmiş, seçim yasalarının daha adil ve yargı güvencesinde olmasını talep etmiştir.

Ayrıca 1946'da kurulan Demokrat Partinin içinde özellikle CHP'ye karşı daha sert muhalefet yapılması gerektiğini savunan sertlik yanlıları parti içi gelişmelerinde etkisi ile 6 Temmuz 1948'de Millet Partisi adı ile yeni bir parti kurdular. Bu partinin kurucuları Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Enis Akaygen, Mustafa Kentli, Osman Nuri Köni, Osman Bölükbaşı ve Sadık Aldoğan gibi dönemin son derece gözde şahıslarıdır. Genel görüşe göre Millet Partisi, liberalizmi benimseyen, milliyetçi, muhafazakâr olması ve hem CHP'yi hem de DP'yi eleştiren bir tutum içinde olmasıdır.¹⁷

5- Demokrat Parti Dönemi ve İç ve Dış Politikadaki Uygulamaları ve Sonuçları (1950 – 1960)

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmuş ve katıldığı 21 Temmuz 1946'da yapılan ve uygulamaları itibari ile sürekli eleştirilen ilk genel seçimde 64 milletvekili çıkartarak T.B.M.M.'ne girmiştir. 1946 yılından sonra ülkedeki muhalefetin arttığını gören CHP birçok alanda yeni hak ve özgürlüklerle, ekonomi alanında birçok yeni uygulamalar başlatmıştır. CHP'nin bu uygulamaları içinde ilk kez tek dereceli seçimi getirdi. Gazete kapatma yetkisini hükümetten mahkemelere verdi. Üniversitelere özerklik getirdi. Köylü ve işçinin desteğini almak için Toprak Mahsulleri Vergisini kaldırıldı, Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kanunu çıkarıldı. İnönü'nün "Değişmez Genel Başkan" sıfatına son verildi, her kesimden grupların siyasal parti kurabileceği ve sendikaların kurulabileceği kabul edildi. Ayrıca yine CHP Hükümeti din derslerinin seçmeli olarak okutulması uygulamaya konuldu, imam-hatip yetiştirilmesi için kurslar ve Ankara'da bir İlahiyat Fakültesi açıldı.

DP bütün bu yapılan uygulamalara rağmen 14 Mayıs 1950'de yapılan demokratik ve yargı denetimindeki serbest seçimleri, 1950 Şubat ayında çıkarılan yeni seçim kanununa uygun olarak uygulanan "Çoğunluk Sistemi" gereğince oyların % 55'ni alarak ve 408 milletvekili çıkararak kazandı. CHP, % 41 oy almasına rağmen çoğunluk sistemi gereğince 69 milletvekili çıkarttı ve 27 yıllık siyasi iktidarı sona erdi. Türk Demokrasi tarihinde siyasal yönetimin özgür seçimlerle ve demokratik olarak halkın oylarıyla el değiştirmesi ve muhalefet

¹⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 257 - 258

partisinin iktidara gelmesi son derece anlamlı ve olumlu bir sayfa olmuştur.¹⁸ Demokrat Partinin iktidar olması ile parti kurcularından Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan T.B.M.M. Başkanı ve Fuat Köprülü de Dışişleri Bakanı olmuştur.

14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçları

Partiler	Toplam Oy Sayısı	Oyların % Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.242.831	53.59	408
C.H.P	3.165.096	39.98	69
Millet Partisi	240.209	3.03	1
MKP*	868	0.0011	-
Bağımsızlar	257.087	3.40	9
Toplam:	7.916.091	100.00	487

DP'nin seçimi kazanmasındaki temel sebepler; halkın tek parti dönemindeki özellikle savaş sırasındaki çektiği ekonomik sıkıntılar, savaş sırasında birçok temel hakların kısıtlanması, İnönü dönemindeki CHP'nin uyguladığı ekonomik uygulamalar, iktidar yorgunluğu veya hizmetlerdeki gevşeme, partinin halktan koparak elitleşmesi, DP'nin özellikle bireysel ve ekonomik özgürlükleri geliştirme taahhütleri ve siyasal alanda demokratikleşmeyi sağlayacağına olan inançtır.¹⁹ Bununla birlikte Demokrat partinin başında bulunan Celal Bayar'ın Atatürk Döneminden tecrübeli ve güven duyulan bir siyasetçi olması, Demokrat Partinin ılımlı bir laikliği benimsemesi ve dinsel alanda başta *Arapça Ezan Yasağının* Kaldırılacağı ve kısıtlamaların azaltılacağı vadiyle muhafazakâr kesimin taleplerine yönelik seçim propagandası, 27 yıllık CHP iktidarının yıpranmışlığı ve halkın yeni lider ve yöneticilere fırsat tanıma isteği DP'nin seçimi kazanmasının diğer nedenleridir. DP'nin diğer bir şansı ise Seçim Sisteminde yapılan milletvekili seçilmesinde oy oranında çoğunluğun lehine yapılan değişiklikti. Bu DP'ye her üç seçimde de büyük katkı sağlamıştır. CHP oylarda önemli sayıya ulaşsa da ilde daha çok oyu alan parti olmadığı için milletvekili çıkaramayarak mecliste sayıca

¹⁸ Dinç, *a.g.e.*, s. 236

¹⁹ Dinç, *a.g.e.*, s. 237

* Milli Kalkınma Partisi

azınlıkta kalmıştır. Batı ile İlişkilerin getirdiği dış siyasal ortamla beraber bütün muhalefetin eski hak ve taleplerini DP kanalıyla özgürlükçü ortamı kullanarak istemeleri ve CHP'den rövanşı alma düşünceleri de DP'nin iktidara gelmesinde etkili oldu. Ayrıca tüm siyasal ve güçlü iktidarlarda görülen hizmetleri yavaşlatan ve toplumsal tabanla yönetici siyasal kadroların arasına giren *iktidar yorgunluğu ve kamu hizmet ve kalkınmayı yavaşlatan süreç* CHP'nin de yenilgi sebeplerine eklenmelidir. DP yönetici kadrosunu ve özellikle Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın hırsları ve enerjisi CHP kadrolarının karşısında başarılarını yükselten diğer etkenler olmuştur. Toplumsal Köy tabanının sorunlarının ve özellikle üretilen tarım mahsullerinin düşük fiyatlanması ve CHP döneminde buna yeterli çözümlerin üretilmemesi, halkın ekonomik yapısının iç ve dış koşulların etkisi ile özellikle İnönü'nün Başkanlığı döneminde yeterli oranda gelişmemesi CHP'nin seçimi kaybetmesindeki ekonomik sebeplerin başında gelmektedir. Ürün fiyatları onyıllar boyunca artmamış ve buna bağlı olarak köy topraklarının rayıcı de artmamıştır.

Demokrat Parti Dönemi, on yıl sürmüş, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak ülkenin kaderinde etkili olmuş, Türkiye'de siyasal, toplumsal, ekonomik ve sosyal alanda 1960 sonrasında ve günümüzün oluşumlarını dahi etkileyen bir değişim dönemi olarak Türk Siyasi Tarihine geçmiştir.²⁰ Bu dönemin ilk yıllarında ekonomi alanında önemli gelişmeler olmuş, uluslararası ortamın uygunluğu dolayısıyla tarım ihracatının artması, DP'nin seçmen tabanının önemli bir kısmını oluşturan tarım kesimine verdiği desteklemeler, tarımda makineleşmeyi artması ile

²⁰ Demokrat Parti Dönemi ve Uygulamaları için bkz; Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1967; Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul 1972; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi*, İstanbul 1999; Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve sebepleri*, İstanbul 1966; Celal Bayar, *Başvekilim Menderes*, İstanbul 1969; Cem Eroğlu, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, 2. Basım, Ankara 1990; Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1981, s. 213 - 223; İsmet İnönü, *Hatıralar, 2. Cilt*, II. Basım, Ankara 1992; Ömer Kürkçüoğlu, Yavuz Sabuncu, Sina Akşin, vd., *Dünya'nın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi*, A.Ü.A.F. Yayınları, Êskişehir 1998; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Partinin Altın Yılları (1950 - 1954)*, 2. Basım, Ankara 1991; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Parti Yokuş Aşağı (1954 - 1957)*, 3. Basım, Ankara 1991; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrasiden Darbeye (1957 - 1960)*, 2. Basım, Ankara 1992; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859 - 1952)*, İstanbul 1952, s. 685 - 696

sağlanan ek gelir tarım kesiminin yaşam seviyesini yükseltmiştir. Ayrıca dış yardımların ve kredilerin, özellikle Kore Savaşı sonrasında Türkiye'ye başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin bakışının değişmesi ve Türkiye'nin Batı ile Siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğini arttırması sonrasında hızlı bir şekilde bulunabilmesi ekonomiyi destekleyici unsurlar olmuştur. Ülke içinde özellikle taşrada yaşayan vatandaşların gelirleri artmış, karayolları yapımı hızlanmış ve ulaşımdaki kolaylıklar iç ticareti ve haberleşmeyi hızlandırmıştır.

Demokrat Parti özellikle taşra oyları ile beslendiği için taşradaki muhafazakâr ağırlıklı seçmenlerin ve yeni oluşan sermaye kesiminin ekonomik ve toplumsal taleplerine yönelik politikalar uygulamıştır. Ancak seçim sırasında verdiği demokratikleşme vaatlerinin tersine temel haklar ve Cumhuriyetin temel ilkeleri konusunda tavizler vermeye başlamış, özellikle din konusunda laiklik karşıtı talepleri yerine getirmek için harekete geçmiştir. *Ezanın Arapça Okunma Yasağının 16 Haziran 1950'de kaldırılması* DP Hükümetinin ilk icraatları arasındadır. Bununla birlikte Anayasanın yazımındaki Türk Dil Kurumunun oluşturduğu yeni Türkçe ile yazılmış maddeler kaldırılarak *8 Aralık 1952'de* çıkarılan kanunla yeniden Osmanlıca şeklinde olması kabul edilmiştir. Bu hareket Türk Dil Devriminin durdurulması için yapılan siyasi bir uygulama olarak görülmüştür.²¹

Ayrıca CHP'nin geçmişteki yanlışlıkları ve kurumlaşması bahane edilerek önemli kurumlar kapatılmaya ve işlevleri zayıflatılmaya başlanmıştır. DP hükümetleri, hem mecliste hem de meclis dışındaki muhalefete karşı kısıtlayıcı önlemleri almaya başlamıştır. Özellikle İnönü ve CHP'ye karşı uygulamaların hızlandığı dönem ilginçtir ki iktidarın ilk yıllarındadır. *8 Ağustos 1951'de Halk Evleri ve Halk Odaları* birer kamu kurumu olmaları için kapatılmış ve bütün malvarlıkları devletleştirilmiştir. Ayrıca bu kurumların gelirleri ve taşınmazları hazineye alınmıştır. Bu da Cumhuriyetin kültürüne ve Cumhuriyet nesli oluşumundaki işlevine büyük darbe vurmuştur. Bu hareketle CHP'nin gücüne darbe vurduğunu sanan DP, aslında Türk Aydınlanma Sürecine de büyük bir darbe indirmiştir. DP özellikle kuruluşundan beri eleştirdiği ve bir Sovyet Modeli olarak gördüğü, 1942'de faaliyetine başlayan ve başta taşra olmak üzere öğretmen ihtiyacının giderilmesine önemli katkıda bulunan "*Köy Enstitülerini*" kapatarak

²¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960)*, 4. Kitap(İkinci Bölüm), Ankara 1999, s. 49 – 50

onları sıradan birer öğretmen liselerine çevirdi. Eski müfredat programlarını tamamen değiştirdi. Türk Milli Eğitiminin her dönemdeki temel sorunu olan “*Nitelikli Öğretmen İhtiyacı*” bu girişim ile devamlı bir hale getirmiştir.²²

Demokrat Partinin baskı politikaları gittikçe ülke içinde özellikle muhalefet ve basın üzerinde artmaya başladı. 1953 yılında ilk önce *8 Temmuz 1953’de* Atatürk ve Devrimlerinin Aleyhinde olduğu gerekçesi ile *Millet Partisi* kapatıldı. CHP’nin malvarlığına “Haksız İktisap(Haksız Mal Edinme)” gerekçesi ile *14 Aralık 1953* T.B.M.M.’de kabul edilen kanunla el konuldu. İlgili kanunla bu malları saklayan veya maliyeye bildirmeyenler hakkında da cezayı işlem öngörülüyordu. DP bütün bu kısıtlayıcı ve demokrasi karşıtı uygulamalar içinde *2 Mayıs 1954* seçimlerini de yine kazanan parti oldu ve Cumhuriyet Tarihinde çok partili olarak girilen serbest seçimlerin en yüksek oy oranını alarak 503 milletvekili çıkardı.

2 Mayıs 1954 Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Sayısı	Oyların % Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	5.313.659	58.42	503
C.H.P.	3.193.471	35.11	31
C.M.P.*	480.249	5.28	5
Köylü Partisi	50.935	0.56	-
İşçi Partisi	910	0.01	-
Bağımsızlar	56.393	0.62	2
Toplam	9.095.563	100.00	541

Seçimlerin sonuçlanmasına ve ezici bir zafer kazanmalarına rağmen DP hükümeti, özellikle basın, üniversiteler ve adalet kurumları üzerinde değişik metotlar kullanarak baskılarını arttırdı. Ekonomideki iyi gidişatın sona ermeye başlaması ve 1955’de 300 milyon dolarlık kredini alnamaması üzerine planlı ekonomiye geçilmesi önerisi geldi, ancak başta başbakan Adnan Menderes olmak üzere DP yöneticiler bu önerilere sıcak bakmadılar. Birçoğu siyasal amaçlı seçmene yönelik yatırımlar, dağıtılan düşük faizli krediler enflasyona ve döviz darboğazına sebep oldu. *Plansız ekonomik kalkınma* adı verilen bir modeli

²² Dinç, *a.g.e.*, s. 239

* Cumhuriyetçi Millet Partisi

benimseyen DP ekonomi yöneticileri, bütün uyarıları muhalefete ait boş öneriler olarak algıladı. Özel teşebbüsün gelişmesini desteklemesi lazım gelen politikalar vaat etmesine rağmen bu alanda önemli gelişmeleri de yapamadı, siyasi amaçlı devlet yatırımları arttığı için devletin ekonomideki ağırlığı daha da artmaya başladı. Özellikle devlet bankaları başta tarım kesiminin desteklenmesi olmak üzere kredi merkezleri haline geldi ve hacimleri genişletildi.

Demokrat Parti iktidarının ekonomik olarak ABD bağımlı bir politika izlemesi ve Türkiye'nin ekonomik olarak nefes almasını tek taraflı olarak ABD nüfuzuna açması olumsuz bir ekonomik sonuç doğuracaktır. Petrol araştırması, akaryakıt tedariki, deniz vasıtaları, motorlu araçlar, montaj malzemeleri, sanayi altyapı malzemeleri, silah tedariki, elektrifikasyon işleri, araştırma, projelendirme ve yatırım hizmetleri tamamen ABD veya onun kontrol bölgesine verilmişti.²³ Bu ekonomi anlayışı ve uygulamaları Türkiye'yi kuruluş yıllarındaki ekonomi ilkelerinden sapması ve eleştirdiği *ekonomide dışa bağımlı bir ülke* konumuna getiren süreci yeniden başlatmasına sebep olacaktı. Dışarıyla ekonomik ilişkilerde tek taraflı ve uzun vadede Türkiye'nin aleyhine ekonomik sonuçları hem de yeniden yüksek oranda borçlanmak pahasına başlatacaktı.

Ekonomik koşulları eleştiren basın ve akademisyenlerde adli kovuşturmalara uğradı. Demokrat Parti iktidara gelmeden demokratikleşme ve bireysel hakların geliştirilmesi ideali için mücadele vermeyi taahhüt etmişti ancak sözünün tam tersi bir konuma girmeye başladı. Yapılan uygulamalar içinde; *karşıt partilere oy veren illerin idari yapılarının değiştirilmesi, Malatya ilinin ikiye bölünmesi, Kırşehir ilinin ilçe yapılması, kamu çalışanlarının hizmet sürelerine bakılmaksızın emekliye ayrılması, Üniversite öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması ve üniversite özerkliğinin zayıflatılması, basın suçlarının ağırlaştırılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kısıtlanması, TBMM iç tüzüğüne değiştirilerek görüşmelerde kısıtlama ve ceza uygulaması, sendikal çalışmaların kısıtlanması, muhalefetin güç birliğini önlemek için seçim kanununda değişiklik yapılması* gibi faaliyetler vardır. CHP yöneticilerinin birçok ildeki gösteri ve faaliyetleri de hükümetin baskısı ve yerel yöneticiler tarafından engellendi veya izin verilmedi.

Demokrat Parti artık demokrasinin temel ilkelerini çiğneyen ve geçmişte eleştirdikleri dönemleri aratan bir uygulamalar zinciri oluşturmuş, deyim yerinde ise *demokrasiden sapma* çizgisine girmişti. Ekonominin çökmesi de diğer bir

23

unsurdu. 4 Mayıs 1958'de Türk parasının değeri Amerikan doları karşısında üç kata yakın düşürülerek (1 ABD doları 2.80 TL'den 9 TL'ye yükseltildi) dış borç almanın önü daha da açılmak istendi. Alınan dış borçların ödemesindeki güçlükler aşılamadı. 1959'da ülke içindeki temel tüketim mallarının ve hayvansal ürünler gibi halkın temel ürünlerinin fiyatları son derece yükselmiş ve Demokrat Partinin iktidara gelmesinden sonra % 300 artmıştı. Cumhuriyet Altını 34.90 liradan 130 liraya yükselmiştir. Toptan eşya fiyatlarındaki artış yıldan yıla yükselerek 1957'de % 17.7 ve 1959'da % 23.1 olmuştur. Nüfus başına milli gelirden çok üst seviyede artmadığı ve mali politikaların bireyin ekonomisindeki sağladığı nispi iyileşmenin geçici olduğu ortadadır. Kişi başına milli gelir on yıllık Demokrat Parti Döneminde 1950'de 440 TL iken 1958'de ancak 592 TL olmuştur. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Demokrat Parti Dönemine ait ekonomik göstergeler açıklanırken çok ciddi bir borç stokunun olduğu ortaya çıktı (İç ve dış borçların toplamı 12.191.441.724 TL idi). Mevcut Döviz miktarı da 18.198.000 ABD doları idi. Yani Demokrat Partiden kalan ekonomik miras hiçte parlak değildi.²⁴

Bunların yanında DP Döneminde halkın yaşayışına da olumlu yansıyan göstergeler vardı ve özellikle taşraya hizmetlerde önemli başarılar elde edilmişti. Kamu ve özel teşebbüs yatırımları bu dönemde önemli oranda arttı ve başta tarım olmak üzere ekonomik büyüme hızlandı. Zirai krediler başta olmak üzere 1950'de 1.275 milyar lira iken 1957'de 7.787 milyara ve 1960'da 9.522 milyar liraya çıktı. Tarımda ekili alan 1940 ile 1950 arası 14,5 milyar hektar civarında iken 1960'da 23.264 hektara yükseldi. Traktör sayısı 1949'da 1.756 iken 1960'da 42.136'ya yükseldi. Toplam tarım mahsulleri üretimi bu dönemde iki katına çıkarak 1950 endeksi 100 birim alındığına 130'a yükseldi. Sınaî üretim 1948'de 100 endeksinden 1960'da 256 çıktı; bunun imalat sanayi bölümü 279'a, gıda sanayi 311'e, elektrik gücü üretimi ise 390'a yükseldi. Kömür üretimi iki katına çıktı. Fabrika, konut ve diğer bina sayılarında, özellikle küçük kent ve kasabalarda çok büyük artışlar görüldü. 1948'de 9.093 kilometre olan karayolları 1961'de 23.826 kilometreye, ticari araçların sayısı 14.100'den 68.400'e özel araçlar yaklaşık 8.000'lerden 45.800'e çıktı. Bu dönemde nüfusta da önemli artış olduğu görülmektedir. 1945 ve 1950 arası nüfus artış hızı ortalama binde 24 iken, 1955'e kadar ortalama binde 57'e bundan sonraki beş yıl içinde binde 50'e vardı. Böylece de 1927'de 13.64 milyon olan nüfus 1950'de 20.947 milyona, 1955'de 24.065

²⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 159 - 160

milyona ve 1960'da 27.755 milyona çıkararak gerek doğum oranında gerekse de sağlık ve tıbbi alanda büyük gelişmeleri yansıtmış oldu. Bu on yıl içinde okul sayısı da 18.282'den 25.922'ye öğrenci sayısı tüm seviyelerde 1.785 milyondan 2.932 milyona çıktı. Okuryazarlık oranı yüzde 33,5'tan yüzde 43,7'ye yükseldi. Gayri Safi Milli Hâsıla on yıl içinde 496 liradan 1836 liraya yükseldi; sabit para değeri üzerinden hesaplanan milli gelir de on yıl içinde *yüzde elli artış* göstererek 434 liradan 601 liraya çıktı. Kişi başına düşen milli gelir 1938'de 50, 1950'de 428, 1960'da ise 1598 liraya çıkmıştır. Sabit fiyatlarla bu üç rakam 432, 434 ve 601 liradır.²⁵

Bu istatistikler etkileyici ve halkın da sonuçlarını yaşadığı istatistiklerdi. Ancak dönemin sonuna doğru bu başarılı göstergelere başarısına özellikle enflasyonist baskı gölge düşürdü. Yukarıda belirtildiği gibi bu ekonomik büyüme ve gelişme sonunda rejim sarsan ve hatta demokrasiyi ciddi bir tehlikeye atan bir bedel karşılığında elde edilmişti. 1940'ların sonlarında aşağı yukarı dengeli olan devlet bütçesi artık yılda ortalama 296,5 milyon lira açık veriyordu. Bu da ortalama gelirin yüzde 20'sine yakındı. 1950 ile 1960 arası kamu borçları 2.565 milyon liradan 9.342 milyon liraya yükselmiştir. Para hacmi *yüzde 408* artışla 1.594 milyar liradan 9.256 milyar liraya çıkarken milli gelir sabit rakamlarla yalnız yüzde 200 artış göstererek 8.815 liradan 16.312 liraya çıkmıştır. Böylece sabit rakamlarla kişi başına düşen gelir artmışsa da, bu yalnızca halkın bir kısmı için geçerliydi, çoğunluk korkunç bir enflasyonun pençesinde kıvranıyordu. Toptan fiyatlar genel endeksi on yıllık dönemde 46'dan 126'ya, on yıl içinde İstanbul'da geçim endeksi 54'ten 133'e yükseldi. Şehirde yaşayan işçi ve memurun ekonomik göstergeleri özellikle 1957 sonrasında daha da kötüleşti. Enflasyonist etkiden kent kesimi daha şiddetli olarak etkileniyordu.

1932'den 1946'ya kadar sürekli fazla veren dış ticaret 1946'dan sonra CHP'nin tüketici taleplerini karşılama isteği üzerine 4 yıl boyunca açık verir olmuştu. Ancak bu açık verme DP döneminde giderek artmaya başladı; ihracatın 263,4 dolardan 320,7 milyon dolara çıkmasına rağmen ithalat da 278,4 milyon dolardan 468,2 milyon dolara çıktı. Uluslararası mal ve ithal ürünlerin o dönemdeki ucuz ve alımını kolay olması ile birlikte özellikle DP dönemindeki ithalat, ülkenin ekonomik büyümesini sağlayacak petrol ve sanayi ürünleri ağırlıklı

²⁵ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II. Cilt, Altıncı Bölüm (Türkiye Cumhuriyeti, 1923 – 1975)*, İstanbul 1983, s. 480 – 481

olmuş, buda ekonomiye olumlu etkiler yapmıştır. DP'nin iktidardan düşmesinden sonra bu açığın devam ettiğini de belirtmekte fayda vardır. Bu dış ticaret açığı 1960'lardan günümüze kadar devam etmektedir. DP kısaca yıllık yüzde 5 gibi önemli bir büyüme hızı yakaladılar ki bu on yılda ekonominin yüzde 50 büyümesi demektir. Ancak Demokrat Parti Hükümetleri bu gelişmeleri yukarıda belirtildiği gibi bunu o kadar gelişigüzel yapmışlardır ki halk ekonomik sonuçların yararlarını göremeden ekonomi altüst olmuştu.²⁶ Uzun vadede planlar başarılı görünüyordu, ancak yan etkilerini kontrol altına alacak kadro ve siyasi iradeye sahip olunamamış ve iktidardaki DP politik hatalarını ekonomiye de yansıtılmaktan kurtulamamıştır.

1957 seçimleri DP'nin girdiği son seçimdi ve bu seçim öncesi aldığı önlemlere ve devlet olanaklarını kullanmasına rağmen oylarında ciddi bir düşme oldu. 27 Ekim 1957 seçimlerinde 610 milletvekilliğinin 424'nü kazandı ancak muhalefet ciddi oranda kuvvetlenmişti.

27 Ekim 1957 Seçim Sonuçları;

Partiler	Toplam Oy Sayısı	Oyların % Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.303.190	47.70	424
Cumhuriyet Halk Partisi	3.768.043	40.82	178
Cumhuriyetçi Millet Partisi	663.295	7.19	4
Hürriyet Partisi	356.419	3.86	4
Bağımsızlar ve Diğerleri	39.867	0.43	4
Toplam	9.230.814	100.00	610

Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile dış politikada önemli gelişmelerin olduğu yıllardı. Savaş sonrası başlayan iki kutuplu dünya içinde Türkiye, savaş sonrasında Batılı ülkelerle işbirliği yolunu seçmiş, ABD ve onun müttefiki olan ülkelerle ikili ve çokuluslu ittifaklar ve anlaşmalar sistemine girmişti. Türkiye Kore Savaşı sonrasında NATO'ya katılmış ve *ABD ile Ortadoğu'da bir Denge Politikası* uygulamaya başlamıştır. Sovyet Baskısının artması ile oluşan bu işbirliği

²⁶ Shaw, *a.g.e.*, s. 481

politikası her alanda gelişti. Bu Türk Dış politikasında ABD ile Sovyetlerin yıkılmasına kadar sürecek olan inişli çıkışlı müttefiklik sürecini başlatacaktır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması Sovyetler Birliğini daha da rahatsız etmiştir. Türk - Sovyet İlişkileri bu dönemde Ortadoğu bölgesindeki meydana gelen buhranlarında etkisi ile artık tamamen gerginleşmiştir. DP Hükümetlerinin ülke içindeki özellikle sosyalist ve komünist hareketlere karşı sertlik politikalarının da etkisi ile peş peşe gerginliklere sebep olacak ve Türkiye'nin ABD'nin güdümünde dış politika uyguladığı söylemiyle Türkiye, dış politikada sürekli Sovyet baskısına onlarca yıl maruz kalmıştır.²⁷ Sovyet Baskısının özellikle Balkanlarda 1950'li yıllarda şiddetlenmesi üzerine ve Yugoslavya'nın da Sovyet Modelinden bağımsız bir politika izlemesi *Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'yı* ortak bir ittifak kurma fikrine yöneltti. 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanan ön anlaşma ve 9 Ağustos 1954'de Yugoslavya'nın Bled kentinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında "*Balkan İttifakı*" imzalandı. Güçlü bir işbirliğine dayanmasa da bu ittifak, bölgedeki Sovyet tehdidine karşı kurulması önemli bir anlam taşımıştır. Ancak Türk - Yunan gerginliğinin 1955'te başlaması ve Sovyetlerin Yugoslavya uyguladıkları politikalarını değiştirmesi bu ittifakın güçlenmesini engelledi.²⁸

Aynı şekilde Türkiye, Ortadoğu'nun hızlı bir şekilde savaşa sürüklenmesi ve Arap - İsrail Anlaşmazlığı ve Sovyetlerin bu olaylar sonrasında Ortadoğu'ya müdahalesinin artması üzerine bölgedeki güvenlik sorununu "*Bağdat Paktı*" kurarak çözmeye çalıştı. Bağdat Paktının ABD tarafından da desteklenen bir siyasal ve askeri bir örgüt olması hedefleniyordu. Ancak Nasır'ın liderliğindeki Mısır ve Suriye bu teklifi reddettiler ve kendileri İsrail'e karşı Arap kökenli devletlerin oluşturduğu örgütlenme faaliyetlerine girişmişlerdi. 24 Şubat 1955'de Türkiye ve Irak "*Bağdat Paktı*"nı imza ettiler. Bu paktın temel amacı üye devletlerarasında bir savunma ve işbirliği yapmaktı. Bu pakta isteyen bölge devletlerinin de katılması öngörülmüştü. Fakat bölge devletlerinden ziyade pakta 4 Nisan 1955'de İngiltere, 23 Eylül 1955'de Pakistan ve 3 Kasım 1955'de İran katılmıştı. Bunun üzerine başta Mısır ve Suriye olmak üzere bu paktın faaliyetlerini sürekli engellediler. Bundan dolayı paktın üyeleri arasında sıkı bir işbirliği kurulamadı. Bu pakta özellikle Türkiye Başbakanı Adnan Menderes büyük önem veriyor ve paktın genişletilmesi ve Ortadoğu'daki rolü konusunda büyük gayret

²⁷ Fahir Armaoğlu, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914 – 1980)*, Ankara 1988, s. 520 – 521

²⁸ *A.g.e.*, s. 522 - 523

gösteriyordu.²⁹ Bu Başbakan Adnan Menderes'in birazda bölgede liderliğe soyunması olarak ta değerlendirmekte ancak bunda başarılı olamadığında birleşilmektedir.³⁰ Zaten olayların akışı bu paktın bir işlevinin olamadığını gösterecektir. Paktın asıl zayıflaması ise 14 Temmuz 1958'de Irak'ta patlak veren ihtilâl hareketidir. Bu ihtilâl hareketi ile Irak'taki monarşi yıkılmış, yeni kurulan General Kasım liderliğindeki Irak rejimi, paktan çekilmiştir. Bağdat Paktı, bu gelişmelerin getirdiği bir sonuç olarak önemini ve işlevini yitirmiş, bu pakt 1963'te *Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization - CENTO)* adıyla yeni bir örgüte dönüşmüştür.³¹ Buna karşılık başta Suriye ve Mısır olmak üzere bazı Arap ülkeleri, bu pakta ve ittifaklar zincirine karşı Sovyetler ve uydusu olan Doğu Avrupa ülkelerinin de askeri ve siyasi desteklerini de alarak kendi aralarında *İsrail Karşılığında* birleştiler.³²

Demokrat Parti Döneminde, Türkiye'nin Dış Politikasının gündemine giren ve günümüzdeki Türk Dış Politikasının da en önemli alanından biri olan *Kıbrıs Sorunu*dur. *Kıbrıs Sorunu* yalnızca gündeme gelmekle kalmamış aynı zamanda bu dönemde Türkiye'nin milli bir devlet politikası olmuştur. Kıbrıs sorununda Türkiye 1955'den sonra aktif bir tutum içine girecek ve Kıbrıs'ta taraf ülke konumuna gelecektir.³³ 1955 Londra Görüşmelerinde sonuç alınmaması ve 1958'de Kıbrıs'ta Rum terörünün artması ile Türk - Yunan ilişkileri de gerginleşmiş NATO'nun Güneydoğu kanadındaki bu sorun ABD ve İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Bu arada, bu gelişmeler sonunda iç kamuoyları da galeyana gelmişti. Türkiye'de halk ve özellikle öğrenciler Kıbrıs için gösteriler başlamıştır. Birçok ilde öğrenciler

²⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 168 – 169

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, İstanbul 1999, s. 272

³¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 527 - 528

³² Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası, 1945 – 1970*, Ankara 1972, s. 75

³³ Bkz. Dönemin Kıbrıs'taki gelişmeleri ve Kıbrıs Sorununda Türkiye'nin Tutumu için; Sevin Toluner, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul 1977; Haşmet M. Gürkan, *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Lefkoşa 1986; Haşmet M Gürkan, *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa 1982; Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi(1878 – 1960), 2 Cilt*, İstanbul 1984; Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi*, Ankara 1963; Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988; Halil Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 1987; Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964; Reşat Akar, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul 1981; Abdülhâluk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel - 1963*, Ankara 1989

gösterilerde Yunanistan ve Rumlar aleyhine söylemleri ve nümayişleri hızlandırdılar. Bu sırada 6 Eylül 1955'de İstanbul Ekspres Gazetesinde çıkan “Atatürkün Selanik'teki evinin Yunanlılar tarafından bombalandığı” şeklindeki haberler halkın İstanbul'da Rum ve Yunanlıların olduğu mahallere saldırılara başlamasına sebep oldu. Güvenlik güçleri olaylara zamanında müdahale edemeyince 6/7 Eylül Olayları adı verilen hareketler meydana geldi. İzmir'e de sıçrayan olaylar ancak 7 Eylülde İstanbul ve İzmir'de Sıkıyönetim ilanı ve alınan sert önlemlerle kontrol altına alınabildi. Ancak Türk - Yunan ilişkileri artık iyice bozulmuştu. Bu olaylar sonrasında hükümet olaylarda zarar gören Rum ve Yunanlılara zararlarını tanzim edeceği ve gerekli bütün önlemleri alacağını resmi olarak belirtildi. Londra ve Zürih Antlaşmaları imzalanarak 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs'ta iki kesimliliğe ve iki halkın(Türk ve Rum) egemenliğine dayanan *Kıbrıs Cumhuriyeti* ilan edildi. Ancak Kıbrıs sorunu daha sonra Rumların anayasayı ve egemenliği ihlâl etmeleri ile daha sonraları Türk Dış Politikasının temel konusu ve milli bir dava haline geldi.

Dış politikadaki bu olumlu gelişmeler aynı şekilde iç politikaya yansımada. Ülke ciddi bir rejim bunalımına girdi. Muhalefet eleştiri ve mukavemeti arttırınca DP hükümeti buna özgürlükleri kısıtlayıcı sert idari ve hukuki önlemlerle cevap verdi. Ayrıca ülke içinde ciddi krize yol açacak “*Vatan Cephesi*” adlı kitlesel örgütlenme hareketi başlatıldı. Bu harekete katılanları vatanperver ilan edildi, katıma listeleri radyoda ilan edilmeye başlandı. Katılmayanlara ise değişik metotlar kullanılarak siyasal baskılar yapılmaya başlandı.³⁴ Bu toplumu ikiye bölmek ve iç kargaşayı körüklemek ve toplumsal birliği bozmak gibi sonu tehlikeli yerlere varacak bir siyasal uygulama idi.

DP Hükümeti, muhalefete karşı son atağını da yaparak 18 Nisan 1960 tarihinde “*CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikat Encümeninin kurulması Hakkında Kanun*”u kabul ederek tüm yetkilerin iktidar partisinde toplanacağı bir “*Meclis Soruşturma Komisyonu*” kurarak yaptı. Ülke güvenliği ve iç huzurunu sağlamak için başta siyasal partilerin denetlenmesi ve kapatılması sürecini başlatacak ve meclisin bütün yetkilerini kullanacak bu komisyon, CHP ve diğer partileri kapatmanın sürecini başlatmak istiyordu. Ancak 1958 yıllarında hızlanan sokaktaki muhalefet hızla üniversitelere, askeri okullara ve orduya yansımış, askeri makamların uyarıları dikkate alınmamıştır. Başta İsmet

³⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 187 – 188; Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s. 264 -265

İnönü mecliste ve birçok yerde uyarılarda bulunarak başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Adnan Menderese bir an evvel rejime sahip çıkması ve demokratik olmayan uygulamalardan vazgeçmesini istedi. Ancak bu uyarıları darbe kısırtıcılığı olarak ciddiye alınmadı.

27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak 10 yıllık DP iktidarına son verdi. Milli Birlik Komitesi adını alan askeri konsey devlet mekanizmasını ele aldılar. DP milletvekilleri, Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tutuklanarak yargılanmak üzere Ankara'da Harp Okuluna getirildiler ve daha sonra uzun süren soruşturma ve duruşma dönemi için Yassıada'ya götürüldüler. Yargılanma sonunda başta Adnan Menderes olmak üzere DP'nin üst düzey yöneticileri ve hükümet üyeleri, idam cezası başta olmak üzere değişik cezalara hüküm giydiler.

6- 27 Mayıs Devrimi ve Gelişmeler(1960 – 1961)

1960 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yukarıda belirtilen edilen sebeplerden dolayı üniversite öğrencilerinin başını çektiği ve yer yer güvenlik güçleri ile çatışmalara kadar varan olaylar, DP iktidarının çöküşünü hızlandırdı. 27 Mayıs Devriminin sebeplerini kaynaklar; DP'nin demokratik rejimden ayrılarak baskı rejimi kurması, anayasayı ve hukuk sisteminin temel ilkelerini ısrarla ve sistemli bir suretle çiğnemesi ve kaba kuvveti bir yönetim anlayışı olarak benimsemesi, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya teşebbüs ederek iktidarının gayri meşru hale gelmesi, buna karşı gayri meşru hale gelmiş bu iktidara karşı zulme karşı mukavemet, ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı korunmakla mükellef olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kanunun verdiği yetki ile yönetime el koyması şeklinde ifade etmektedirler.³⁵

27 Mayıs 1960 tarihinden 25 Ekim 1961'e yani yeni anayasaya göre seçilmiş TBMM'nin ilk toplantısına kadar Türkiye "27 Mayıs Dönemi Rejimi" adlı olağanüstü bir dönem ile yönetildi. Bu, siyasal sistemin yeni bir anayasa çerçevesinde yeniden yapılandırıldığı ve sonraki siyasal yaşamda etkilerinin

³⁵ 27 Mayıs Devriminin Sebepleri, Gelişmeler ve Meşruluğu İçin bkz; Enver Ziya Karal, *27 Mayıs İnkılâbının Sebepleri ve Oluşu*, İstanbul 1960; Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul 1966; Sabahat Erdemir, *Milli Birliğe Doğru*, Ankara 1961; Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1981, s. 223 – 230; İsmet Giritli, *27 Mayıs'tan II. Cumhuriyete*, İstanbul 1961; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980) 5. Kitap*, Ankara 2002, s. 13 – 117

hissedildiği bir dönemdir.³⁶ Bu dönemin ilk sıralarında halkın önemli oranda harekete destek olduğu açıktır. Bu hareket, askeri bir yönetime gidiş olsa da askeri harekete ciddi bir mukavemet olmaması ve başta öğrenciler olmak üzere sivil toplum kesimlerinin harekete yüksek oranda destek vermesi, Milli Birlik Komitesinin iç ve dış kamuoyuna demokratik rejime dönüleceğinin ve en kısa zamanda serbest seçimlerin yapılacağı, yeni bir anayasa çıkarılacağı ve Türkiye'nin iç ve dış bütün uluslararası anlaşma ve taahhütlerine bağlı kalacağını açıklaması rejimin geleceği açısından gerek ülke içinde gerekse de Dünya kamuoyunda Türkiye'nin yeni idaresi meşruiyet kazanmıştır.

Milli Birlik Komitesi 38 kişiden oluşmuş, hemen çalışmalarına başlayan komite seçimlerin en kısa zamanda yapılacağını belirterek, çoğu sivillerden oluşan bir "*Bakanlar Kurulu*"[♦] ve dönemin ünlü hukukçularından "*Bilim Kurulu*"^{*} oluşturarak yeni bir anayasa yapılmasının çalışmalarına başladılar. MBK, 12 Haziran 1960'da kabul ettiği bir "*Geçici Anayasa*" ile de fiili yönetimini hukuksal hale getirdi. Bu geçici anayasaya göre TBMM'nin yerine Milli Birlik Komitesini koymaktadır. Milli Birlik Komitesinin Başkanı olan Orgeneral Cemal Gürsel aynı zamanda devlet başkanı, Genelkurmay Başkanı da olmuştur.

Bundan sonra eski iktidarın olayları ve sorumlularını sorgulamak ve yargılamak üzere özel bir mahkeme kuruldu. Bu mahkemeye *Yüksek Adalet Divanı* adı da verildi 9 kişiden oluştu. Yüksek Soruşturma Kurulu ayrıca oluşturularak sanıkların sorumluluklarını ve olaylardaki konumlarını araştırmaya başladı. 14 Ekim 1960'da *İstanbul Yassıada Deniz Üssünde* başlayan ve Demokrat Partinin ileri gelenleri, Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın yargılandığı duruşmalar 15 Eylül 1961'de sona ermiş, 11 ay süren yargılama sonrasında 15 kişi idama, 31 ömür boyu, 418 kişi içinde 6 aydan 20 yıla kadar hapis cezası verilmiştir. Yargılama sonrasında 123 kişi beraat etmiştir. *İdam cezasına çarptırılanlar arasında Demokrat Parti Döneminin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakanı Adnan*

³⁶ Ömer Kürkçüoğlu, Yavuz Sabuncu, vd., *Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi*, A.Ü.A.F. Yay. Eskişehir 1998, s. 111

[♦] Bu bakanlar kurulunda Devlet Başkanı, Başbakanlık ve Milli Savunma Bakanlığını aynı zamanda Milli Birlik Komitesi Başkanı olan Cemal Gürsel üstlendi.

^{*} Bu kurul dönemin hukuk ve siyaset bilimcilerinden oluşmuştu. Bunlar; **Sıddık Sami Onar**(İstanbul Üniversitesi Rektörü), **Naci Şensoy**, **Nail Kubalı**, **Hıfzı Veldet Velidedeoğlu**, **Ragıp Sarıca**, **Tarık Zafer Tunaya**, **Muammer Raşit Sevig** ve **İsmet Giritli**'dir.

*Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başkan Vekili Agâh Erozan, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Meclis Soruşturma Komisyonu üyelerinden Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Nusret Kirişçioğlu; milletvekillerinden Emin Kalafat, İbrahim Kirazoğlu, Zeki Erataman, Osman Kavrakoğlu ve dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'dur.*³⁷

Bu idam cezalarından sadece Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatih Rüştü Zorlu'nun infazı gerçekleştirilmiş, diğerleri değişik gerekçelerle ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir. Bu idamların engellenmesi için içeride ve birçok ülkenin yöneticileri girişimde bulunmuşsa da idamların gerçekleşmesi engellenememiş, bu da Türk Siyasi Tarihinde gelecekte ciddi siyasal gelişmeler için önemli bir gerginlik unsuru olmuştur. Bu idamların yasal olmadığı tezi özellikle 1960 sonrası kurulan merkez sağ partilerinin (Özellikle Adalet Partisi) siyasal olarak kullandığı önemli bir politik malzeme ve oy alma propagandası olacaktır.

7- Yeni Anayasa ve Çok Partili Yaşama Dönüş

Bundan sonra demokratik rejime geçilmesi için anayasanın hazırlanması çalışmaları hızlandı ve *9 Ocak 1961*'de tasarı halinde hazırlanan anayasa *27 Mayıs 1961*'de Kurucu meclis tarafından kabul edilmesi ile tamamlandı ve *9 Temmuz 1961*'de yapılan halk oylaması ile % 65 oranında kabul oyu ile yürürlüğe girdi. Türkiye Cumhuriyetinin ikinci anayasası olan 1961 Anayasası önceki anayasalardan daha demokratik ve çoğulcu özellikleri taşıması açısından farklıdır. Bir bütün olarak bakıldığında, 1961 Anayasasının önemli oranda siyasal, bireysel, ekonomik ve toplumsal açıdan yeni açılımlar getirdiği ortadadır. Ayrıca geçmiş dönemdeki demokrasi ve özgürlük sorunlarının anayasada ayrıntılı düzenlemelerle aşıldığı ve ekonomik ve toplumsal gelişmenin sağlanmasına yol açtığı görülmüştür. Bu anayasa ile seçim sistemi, yargı bağımsızlığı, kuvvetler ayrılığı, siyasal örgütlenme ve iki meclisli parlamento sistemi gibi yenilikler getirilmiştir. 1961 Anayasasının diğer bir önemli yeniliği ise sosyal devlet ve sosyal adalet kavramının önem kazanmasıdır. Yeni seçim sistemi ile yeni kurulan partilerinde katıldığı ♦ *5 Ekim 1961* seçimleri sonrasında Mecliste hiçbir parti tek başına iktidara gelecek çoğunluğu sağlayamadı.

³⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 75 - 76

♦ Cumhuriyetçi Memleketçi Parti(*K.T. 12 Ocak 1961*); Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Adalet Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türkiye İşçi ve

15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları(Milletvekilliği Genel Seçimleri)

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy % Oranı	Milletvekili Sayısı
CHP	3.724.752	36.7	173
Adalet Partisi	3.527.435	34.8	158
YTP*	1.391.934	13.7	65
CKMP**	1.415.390	14.0	54
Bağımsızlar	81.732	0.8	-
TOPLAM	10.522.716	100.0	450

Yeni Seçim sistemine göre Milletvekilliği seçiminde orantılı, Cumhuriyet Senatosunda ise çoğunluk sistemi uygulanmıştır.³⁹

15 Ekim 1961 Seçim Sonuçları(Cumhuriyet Senatosu)

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy% Oranı	Senatör Sayısı
CHP	3.734.285	37.2	36
Adalet Partisi	3.560.675	35.5	71
YTP	1.401.637	14.0	27
CKMP	1.350.892	13.5	16
Bağımsızlar	39.558	0.8	-
TOPLAM	10.519.659	100.0	150

Cumhuriyet Tarihinde ilk kez “Koalisyon Hükümetleri” dönemi başladı. 1965 yılı sonuna kadar Türkiye sırasıyla CHP - AP (20 Kasım 1961 - 31 Mayıs

Çiftçi Partisi, Mutedil Liberal Parti(K.T. 11 Şubat 1961); Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Düstur Partisi, Güven Partisi, Millete Hizmet Partisi(K.T. 13 Şubat 1961). Bu partiler içinde siyasi tarihte etkin olacak olanları ise **İşçi partisi, Yeni Türkiye Partisi** ve **Adalet Partisi** olacaktır. Diğer partiler ya kapanacak diğer adlarla birleşecek ya da seçim sonuçlarından sonra kapanacaklardır. 1965 sonrasında da yeni partiler özellikle 1970’lerden itibaren siyasal yaşamda etkili olmak üzere kurulacak veya isim değişikliği ile siyasi tarihe çıkacaklardır. Bunların içinde 1960 öncesi Osman Bölükbaşı tarafından kurulan ve 1965’te isim değiştiren **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin(CKMP)** isim değiştirmesi ile yaşamına devam eden ve 27 Mayıs Devriminin etkin askerlerinden biri olan Alparslan Türkeş’in başkanlığını yürüttüğü **Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)**, önce **Nizam Partisi** adıyla Necmettin Erbakan tarafından kurulan, daha sonra mahkeme tarafından kapatılarak ad değişikliği ile yeniden kurulan **Milli Selamet Partisidir(MSP)**.

◆ Yeni Türkiye Partisi

** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

³⁹ Dinç, *a.g.e.*, s. 248

1962); CHP-YTP-CKMP(25 Haziran 1962 – 2 Aralık 1963); CHP - Bağımsızlar(30 Aralık 1963 – 13 Şubat 1965); AP♦ - YTP* - CKMP* – MP* (27 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965) Hükümetleri tarafından yönetilecektir. Hükümetler *Atatürk İlke ve İnkılâpları ile 27 Mayıs Devriminin hedeflerine* uygun siyasal programla meclisten güvenoyu alacaklardı. Çünkü Demokrat Parti Dönemindeki tecrübeler, Demokrat Partinin devamı niteliği taşıyan *Adalet Partisinin* yönetici kadrosunun da bilincinde olduğu tarihi tecrübelerdi. Özellikle 1965'e kadar merkez sağ ve sol siyasal partiler belli olmuştu. Merkez sağda Adalet Partisi(Özellikle Süleyman Demirel'in parti başkanı olması ile) ve merkez solda ise Cumhuriyet Halk Partisi idi. Diğer siyasal partilerde kendi düşüncelerine uygun olarak siyasal kanatlarda yer aldılar. Dönemin diğer bir siyasal gelişmesi ise 1960 sonrası Türkiye'de sağ ve sol uçlardaki siyasal örgütlerin partileşme kanalı ile mecliste kendilerine temsil edebilecek seviyeye gelmeleridir.⁴⁰

Askeri Dönem 25 Ekim 1961'de toplanan TBMM ile sona ermişti. Gerçi askerin siyaset üzerindeki etkinliği azalmamış, ancak sivil dönem artık başlamıştı. Bu dönemle birlikte toplumun değişik kesimleri 1961 Anayasasının getirdiği hakları kullanarak örgütlenmişler ve özellikle siyasal alanda sağ ve sol örgütlenme hükümetlerden ve devlet yönetiminden farklı taleplerin gelmesini ve bu taleplerin yerine getirilmemesi sonucunda dış dünyanın değişen siyasal, sosyal, ekonomik ve ideolojik şartları gereğince ülkede geniş çaplı olayların başlaması sürecini de başlatacaktır. İdeolojik fikir ayrılıkları temelindeki siyasal kamplaşmaların demokrasi açısından olumlu yanlarına rağmen özellikle 1965 sonrasında karşıt gruplar arasındaki çatışmalar ve bu gelişmeler karşısında iktidara gelen hükümetlerin yeterli çözümler üretememeleri ve dış siyasal şartların yansımaları ile beraber ülkedeki ekonomik gelişme ve demokratikleşme sürecini aksatan askeri müdahaleleri yeniden gündeme getirecektir.

Bu dönemde 1960 - 1965 dış politikada Türkiye önemli gelişmeleri de yaşayacaktır. Kıbrıs Sorununun büyümesi, Türk - ABD ilişkilerinde *Kıbrıs Olayları*, *Johnson Mektubu* ve *Küba Krizi* sonrası yaşanan güvensizlik ve

♦ **AP;** Adalet Partisi

* **YTP;** Yeni Türkiye Partisi

• **CKMP;** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

* **MP;** Millet Partisi

⁴⁰ Dinç, *a.g.e.*, s. 250

gerginlikler, SSCB ile ilişkilerinde yumuşama belirtileri, Türkiye'nin Ortak Pazara üyeliğini yolunu açan Ankara Anlaşmasının 12 Eylül 1963'de imzalanması, bölge ülkeleriyle ilişkilerde yaşanan yeni sorunlar Türkiye'yi etkilemeye devam edecektir. Dış Politikadaki gelişmelerin, halk tarafından bu dönemde kitle iletişim araçları ile daha yakından takip edilmesi ve katılımcı demokrasinin 1960 sonrası gelişmesinin önünün açılması ile iç politikaya da yansımaları bu dönemde iyice artmıştır. 1964'de ABD'nin Türkiye'nin anlaşmalarla verilmiş hakkını kullanarak Kıbrıs'taki Rum ve Yunan terörüne karşı yapacağı askeri harekâtın öncesinde ABD Başkanı Johnson'un 5 Haziran 1964'de Türkiye uyarısının yer aldığı ve ünlenecek adı ile *Johnson Mektubunun* yarattığı ABD karşıtlığı bunun en tipik örneğidir.⁴¹ Bu dönemde Türk Dış Politikasında esas konusunu *Türk - ABD ilişkileri ve Kıbrıs Meselesi* oluşturmuştur demek daha doğru olur. Buna bağlı olarak Türk - Yunan ilişkilerinde aynı sorunun paralelinde ciddi sıkıntılar da bu dönemde devam etmiştir.

Sonuç olarak; Türkiye'deki tek parti döneminin son derece yumuşak bir şekilde sona ermesi, daha sonra yeni kurulan bir parti olan Demokrat Partinin serbest seçimlerle 1950'de iktidara gelmesi Türk ve Dünya Siyasal tarihinde özgün bir gelişmedir. Ancak bir süre sonra DP, Atatürk'ün Devrimlerinden ödünler vermeye başlaması, Halk Evlerini, Köy Enstitülerini kapatması, zamanla muhalefet yapan bütün kurumlara karşı sert yaptırımlar uygulaması, laikliğe karşı örgütlenme ve düşüncelere zemin hazırlaması, ekonomiyi kontrolden çıkararak ciddi ekonomik krizlere yol açması, kendi ilkelerinin ve demokratikleşme programının tam tersi uygulamaları, ülkede siyasi kamplaşmaların yolunu açması toplumda derin bir izler

⁴¹ Johnson Mektubu ilk önce kamuoyuna bildirilmemiş, ancak Hürriyet Gazetesinde 13 Ocak 1966'da Gazeteci Cüneyt Arcayürek tarafından yayınlanınca büyük tepki almıştı. 5 Haziran maddeli ultimatoma özelliği taşıyan ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi halinde Sovyetler Birliği ile karşı karşıya kalırsa NATO olarak Türkiye'ye yardımda bulunulamayacağını açıkça ima eden, Kıbrıs'a müdahaleye ABD'nin karşı olduğunu açıkça beyan eden ve böylece Türkiye'ye NATO desteğinin sadece Sovyet Karşıtlığında odaklanmasını isteyen bu mektup içerik olarak Türkiye'yi sarsmıştır. ABD karşıtlığı iç politikada bu gelişmeden sonra hızla artmıştır. Bu sert içerikli mektup Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahale yapacağı 7 Haziran 1964'den iki gün önce verilmiştir. Bundan sonra ABD Kıbrıs konusuna müdahil hale gelecek ve Türk - ABD ilişkilerinde dönüm noktası olacaktır. Bkz. *13 Ocak 1966 günlü Hürriyet Gazetesi*; Turan, *a.g.e.*, s. 518 -520; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 788 - 791

bırakmış, Anayasa ve kanunlara aykırı olan hükümet uygulamaları, Demokrat Parti döneminde devlet örgütünü yozlaştırmıştır.

Bu gelişmeler toplumsal örgütlenmeyi doğurmuş, başta basın, devlet görevlileri, üniversiteler, askeri öğrencileri harekete geçirerek ülkeyi ciddi bir bunalıma sürüklemiş, bu durum askeri müdahaleyi yaratmış, üst düzey subaylar askeri bir düzenle *27 Mayıs 1960'da* yönetime müdahale ederek Demokrat Partiyi iktidardan uzaklaştırmışlardır. Milli Birlik Komitesi(MBK) adı ile örgütlenen ve devlet düzenini yeniden işletmeye başlayan askeri yönetim, 1961'de anayasayı bir uzman kurula hazırlatmış, demokrasiyi yeniden işletmeye başlayarak seçimler yapılmış ve CHP'nin öncülüğünde bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Türkiye kısa bir aradan sonra yeniden daha tecrübeli bir şekilde çağdaşlaşma ve demokratikleşme yoluna devam etmiştir. Ayrıca askeri yönetim, Türkiye'nin iç ve dış bütün anlaşma, ittifak ve taahhütlerine bağlı kalacağını demokrasiden vazgeçmeyeceğini dış dünyaya da beyan etmiştir. Yeni anayasanın hazırlanması ve seçimlerin yapılarak yeniden demokratik sistemin işletilmeye başlatılması yapılan ihtilâl hareketini iç ve dış kamuoyu meşru saymış ve önemli oranda desteklemiştir.

Bu dönemde Türkiye dış politikasında önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur. Gerek II. Dünya Savaşı sırasında gerekse de savaş sonrasında Batı ile olan işbirliği sürecini dönemin dış dünyasını şartlarına uyarak hızlandırmıştır. II Dünya savaşında sonra Türkiye'nin dış politikasında uluslararası antlaşma ve örgütlere aktif olarak katılması yeni bir dış politika sürecini de başlatmıştır. Dış politikada milli politikalara hem CHP hem de bazı eleştirecek yanları olsa da DP bağlı kaldığı açıktır. II. Dünya Savaşı sonrası Dünya Siyasal Tarihindeki büyük değişimleri göz önüne alınırsa Türk Hükümetlerinin izlediği dış politikada önemli oranda tutarlılık olduğu sonucuna varabiliriz. Demokrat Parti Döneminde ABD ilişkilerinde tek eksenli bir denge politikası biraz abartılı uygulansa da, Batı dünyası ile ilişkilerimizde yumuşama ve işbirliği sürecinin Atatürk'ün son yıllarında ivme kazandığını İnönü Döneminde de, savaş sırası ve sonrasında hızlı bir şekilde geliştiğini görme zorunluluğumuz vardır. Yalnız Atatürk ve İnönü Dönemleri ile Demokrat Parti döneminde uygulanan dış politikadaki farklılığın esas baremi ulusal menfaatlerin ve hedeflerin DP döneminde önceki dönemlere göre Türkiye eksenli olmaktan ziyade Batı ve ABD eksenli olması ve karar verme iradesinin, DP döneminde dış dünyanın şartlarına daha bağımlı olarak kalmasıdır.

Ekonomik ve toplumsal alanda önemli gelişmelerin bu dönemlerde görüldüğü açıktır. Sanayileşme ve köyden kente göç, köy ve kırsal ağırlıklı

nüfustan kentsel nüfus oranı özellikle DP döneminde artmıştır. Ekonomide Atatürk döneminde başlayan sanayileşme, II. Dünya savaşının getirdiği mecburi bir aradan sonra özellikle savaşın gerekliliği olan sanayi ara malları ihtiyacı, elektrifikasyon, silah ve teçhizat, ulaşım araç ve gereçleri ihtiyacının artması ile başta kamu tesisleri olmak üzere gelişmesini sürdürmüştür. Tarım alanındaki savaş öncesi ve sırasındaki durgunluk, 1950 sonrasında DP'nin tarım ağırlıklı politikaları ile aşılmaya başlamış, kalkınmada kırsal kesimde önemli gelişmeler göstermiştir. Bankacılık ve sermaye devlet ağırlıklı olsa da bu yirmi yıl sürecinde ilerleme kaydetmiştir. II. Dünya savaşı sonrası ve sonrasında oluşan sermaye kesimi yavaşta olsa gelişme göstermiş ve özellikle yerli özel sermaye 1950 sonrasında verilen destek ve teşvikle de ekonomide önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır. Birçok yatırım ortak veya yalnız başına yapmaya başlamıştır. Ayrıca DP döneminden itibaren yabancı sermaye gelmeye başlamış, ortak veya yalnız olarak Türkiye'de yatırım yapmış ve işletmeler açmaya başlamışlardır. Türkiye bu dönemin sonunda 1963'de Ankara Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Birliği projesine katılmıştır. İdeolojik ve ekonomik talepler içeren toplumsal hareketler ve siyasal düşüncelerdeki temsil çeşitliği özellikle 1960 sonrası gelişmiş ve Türkiye iç politikada önemli süreçleri yaşamaya devam etmiş ve bu süreçler günümüze kadarda devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1967
- AĞAOĞLU, Samet, *Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul 1972
- AKAR, Reşat, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul 1981
- ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964
- ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, İstanbul 1975
- ALASYA, Halil Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988
- ALASYA, Halil Fikret, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 1987
- ARMAOĞLU, Fahir, *Kıbrıs Meselesi*, Ankara 1963
- ARMAOĞLU, Fahir, *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914 – 1980)*, Ankara 1988
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam, I. Cilt*, İstanbul 1967
- AYDEMİR, Şevket Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999
- BAŞGİL, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul 1966
- BAYAR, Celal, *Başvekilim Menderes*, İstanbul 1969
- BAYAR, Celal, *Bende Yazdım, 8 Cilt*, Sabah Yayınevi, İstanbul 1997
- BİLSEL, Cemil, *Türk Boğazları*, İstanbul 1948
- BURÇAK, Refik Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945 – 1950)*, İstanbul 1979
- ÇAY, Abdülhâluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel - 1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989
- DİNÇ, Sait, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Nobel Kitabevi, Adana 2004
- ERDEMİR, Sabahat, *Milli Birliğe Doğru*, Ankara 1961
- ERKİN, Feridun Cemal, *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968
- EROĞLU, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1981
- EROĞLU, Cem, *Demokrat Parti(Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara 1970

GİRİTLİ, İsmet, *27 Mayıs'tan II. Cumhuriyete*, İstanbul 1961

GOLOĞLU, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946 – 1950)*, İstanbul 1982

GÜREL, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi(1878 – 1960), 2 Cilt*, İstanbul 1984

GÜRKAN, Haşmet M., *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Lefkoşa 1986

GÜRKAN, Haşmet M., *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa 1982

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar, 2. Cilt*, Ankara 1992

KARAL, Enver Ziya, *27 Mayıs İnkılâbının Sebepleri ve Oluşu*, İstanbul 1960

KÜRKCÜOĞLU Ömer, SABUNCU, Yavuz vd., *Dünyanın ve Türkiye'nin Yakın Tarihi*, A.Ü.A.F. Yay. Eskişehir 1998

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası, 1945 – 1970*, Ankara 1972

MUMCU, Ahmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Eskişehir 1997

SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II. Cilt*, İstanbul 1983

ŞAHİNGİRAY, Özel, Celal *Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, I. Cilt(Celal Bayar'ın T.B.M.M.'de Yaptığı Kanun Tekliflerinin Esbabı Mucibeleri; 1920 – 1938)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, II Cilt(1920 – 1953)*, İş Bankası Yay. İstanbul 1999

ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, III. Cilt (Ekonomik Konulara Dair; 1921 - 1938)*, İş Bankası Yay., İstanbul 1999

ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, IV. Cilt(Dış Politika)*, İş Bankası, İstanbul 1999

ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, V. Cilt (Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar,1946–1950)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

ŞAHİNGİRAY, Özel, *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri; VI. Cilt(1946, 1950, 1954)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999

ŞAKİR, Ziya, *Celal Bayar'ın Hayatı ve Eserleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1952

- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Partinin Altın Yılları(1950 – 1954)*, Ankara 1991
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Parti Yokuş Aşağı(1954 – 1957)*, Ankara 1991
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrasiden Darbeye(1957 – 1960)*, Ankara 1992
- TOLUNER, Sevin, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul 1977
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859 – 1952)*, İstanbul 1952
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980) 5. Kitap*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950), 4. Kitap, I.Bölüm*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960), 4. Kitap(İkinci Bölüm)*, Ankara 1999
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara 1989